

UDK 262.3(497.5 Zagreb)“1708”(093)
929 Esterházy, E. “1708”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. ožujka 2004.
Prihvaćeno za tisak: 17. svibnja 2004.

Istražni postupak zagrebačkog biskupa Emerika Esterházyja godine 1708.

- poimanje suvremenika o biskupovoj osobnosti i slika stanja biskupije*

Ivana Jukić

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, Zagreb
Republika Hrvatska

Rad donosi cjeloviti zapisnik istražnog postupka zagrebačkog biskupa Emerika Esterházyja iz 1708. godine. Analizom dokumenta želi se upozoriti na važnost ovog povijesnog izvora, prikazati stanje u Zagrebačkoj biskupiji i gradu Zagrebu. Također nas ukratko upoznaje s likom Emerika Esterházyja, zagrebačkog biskpa od 1708. do 1722. godine, iznimne osobe ne samo u crkvenoj nego i u političkoj povijesti Hrvatskoga Kraljevstva. Naime, kao banski namjesnik u političkim pitanjima, biskup će presjedati Hrvatskim saborom od 1709. do 1717. godine i bit će jedna od vodećih osoba u donošenju svih bitnijih odluka i zakona Kraljevstva u prvoj polovici XVIII. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: izbor biskupa, zagrebačka biskupija, banski namjesnik, Emerik Esterházy, Hrvatski sabor, 18. stoljeće

Podobnost biskupskoga kandidata za upravljanje ispražnjenom biskupijom određivala se istražnim postupkom. Način i pravila provođenja postupka utvrđeni su i pravno određeni konstitucijom pape Grgura XIV. *Onus Apostolicae servitutis* od 15. svibnja 1591.,¹ a dopunjena 1627. godine bulom pape Urbana VIII. - *Si processus*. Upravo se njome određuju sve pojedinosti o načinu i izvođenju istražnog postupka. Ukratko, o biskupskom kandidatu, njegovoj osobnosti, spretnosti i spremnosti za preuzimanje tako odgovorne funkcije, ispitivali su se pomno odabrani svjedoci. Osim pitanja o budućem biskupu, postavljala su se i pitanja o stanju u biskupiji koju bi kandidat trebao preuzeti. Također, svaki je svjedok polagao prisegu na Sveto Evanđelje da će pri ispitivanju govoriti samo istinu. Isto tako, svjedoci su pozvani na svjedočenje u različitim terminima, da ne bi bili podložni izjavama drugih svjedoka te da bi im iskazi bili što autentičniji. U unaprijed određenoj formi svjedoci su odgovarali na 13 pitanja, što o kandidatu, što o prilikama u biskupiji. Ako bi istražni postupak završio pozitivno za kandidata, novi biskup polagao je u prisutnosti sudionika postupka prisegu o položenoj ispovijesti vjere, *forma juramenti professionis fidei*.

*Za nastanak ovog rada neizmjereno sam zahvalna dr. Jadranki Neralić, koja mi je gradu iz Tajnog vatikanskog arhiva učinila dostupnom, kao i na svojoj pomoći koju mi je pružila pri transkripciji dokumenta.

¹ O detaljima istražnog postupka vidi: *Bullarum privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio cui accessere Pontificum omnium Vitae, Notae et Indices opportuni*, opera et studio Caroli Cocquelines. Tomus V., pars I. Romae 1751.

Na području Habsburške Monarhije u XVIII. stoljeću postupci su se održavali u rezidenciji Apostolske nuncijature u Beču² pod prismotrom Apostolskog nuncija.³

Ova, ukratko opisana, forma istražnog postupka prepoznatljiva je i u zapisniku koji objavljujem u ovom radu te nas ukratko upoznaje s likom biskupa Emerika Esterházyja i prilikama u Zagrebu i Zagrebačkoj biskupiji 1708. godine. Napominjem, lik i djelo Emerika Esterházyja hrvatskoj su historiografiji gotovo nepoznati, ali u ovom radu ću se ograničiti samo na one podatke koje donosi istražni postupak i potkrijepiti ih postojećom literaturom, te gdje je potrebno, dodatnim izvorima.

Vjerujem da je svatko tko se u svojim istraživanjima susreo s temama hrvatske povijesti s početka XVIII. stoljeća naišao na nedostatak radova i osnovnih podataka o društvenim, gospodarskim i političkim zbivanjima u Kraljevstvu. Iščitavanje ovakva povijesnog izvora još je zanimljivije jer je pred nama potpuno nova "razglednica" Zagreba i spomen na bitne ljude unutar Kraljevstva s početka XVIII. stoljeća.

Ovim radom pokušala sam prikazati ono što sam iščitala iz istražnog postupka, skrenuti pažnju na lik zagrebačkog biskupa Emerika Esterházyja te objavljuvanjem čitavog dokumenta pružiti priliku svim zainteresiranim za daljnja iščitavanja i analiziranja.⁴ Bez sumnje, ovaj zapisnik pruža takve mogućnosti.

Biografske napomene o Emeriku Esterházyju i njegovu dolasku u Zagreb

Emerik Esterházy rođen je 16. siječnja 1666. u Vag-Újhely,⁶ a osnovno i srednjoškolsko obrazovanje stekao je u Trnavi i Sopronu. Već 1680. godine pridružit će se pavlinskom redu, a svoje obrazovanje nastaviti u Bečkom Novom Mjestu i u Rimu. U rimskom *Collegio Germanico* završetak studiranja filozofije i teologije ovjenčat će javnom obranom svoje disertacije, za koju svi njegovi životopisci navode da je to učinio *summa cum laude*.⁷ Nakon Rima, preuzima

² Rezidencija Apostolske nuncijature u Beču bila je smještena od 1630. do 1913. godine u samom centru grada: Am Hof 3. U jesen 1913. dovršena je nova zgrada Bečke nuncijature, koja je smještena u Wiedenu (bečkom IV. okrugu), Donato SQUICCIARINI, *Die apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikanstadt, 2000.

³ Sveta je Stolica osnovala svoje prvo veleposlanstvo 1500. godine u Veneciji, a ubrzo nakon toga i u Beču, Njemačkoj, Francuskoj, Španjolskoj, Švicarskoj, Portugalu, itd. Da bi istaknula poseban karakter, svoju ulogu i položaj u svjetskom društvenom poretku, njezina su se veleposlanstva nazivala *Apostolskim nuncijaturama*, a veleposlanici *apostolski nunciji*. Kao i svako veleposlanstvo, nuncijature su bile zadužene za održavanje diplomatskih odnosa između Svete Stolice i države u kojoj se ono nalazilo. Donato SQUICCIARINI, *n. dj.*, 35. Povijesni pregled Bečke nuncijature u istom djelu rad je prof. dr. Waltera BRANDMÜLLERA: *Historische Rahmen*, 45.-53.

⁴ Čitav zapisnik istražnog postupka objavljen je kao prilog na kraju rada. Original se nalazi u Tajnom vaticanskom arhivu / Archivio Segreto Vaticano (dalje: ASV) u: Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna (dalje: Arch. Nunz. Vienna), *Processus canonici*, fasc. 313.

⁵ U hrvatskoj historiografiji 20. stoljeća na biskupa su se svojim radovima osvrnula dva autora: Janko Barle i Ante Sekulić, koji se u svojim radovima uglavnom pozivaju na djelo Nikole BENGERA: *Annalium eremi-coenobiticorum ordinis Fratrum eremitarum s. Pauli Primi eremitaе*, Posenii, 1743. Da odlomak *Biografske napomene ...* ne bi opteretirala brojnim bilješkama, napominjem da sam se osobno vodila biskupovom biografijom Tome Kovačevića, njegova suvremenika, koja je cjelovito objavljena u: Daniele FARLATI, *Illyricum Sacrum, Tomus quintus - ecclesia Jadertina cum suffraganeis et ecclesia Zagrabienensis*, Venetiis, 1775., 593.-600. Ako sam navod uzela iz drugog izvora, bit će naznačeno posebnom bilješkom.

⁶ Grad je pripadao Nitranskoj županiji, tj. Ugarskom Kraljevstvu. J. LIPSZKY, *Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis Mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confiniorum Militarium magni item principatus Transilvaniae occurrentium*, Budaе, 1808., 712. Danas grad nosi ime Nové Mesto nad Váhom i nalazi se u Slovačkoj, Atlas Europe, Zagreb, 1997., 519.

⁷ V. bilješku 5.

predavački posao u Lepoglavi i dijelom u Trnavi. Predavajući filozofiju i crkveno pravo, naročito je nastojao u gimnazijama uvesti kao najbitniji predmet teologiju, obrazlažući božji nazor i njegovo postavljanje kao jednu od temeljnih životnih vrijednosti. Iznimno skroman, mudar, predan svom pozivu, ustrajan u intelektualnom usavršavanju, stekao je ugled i povjerenje među suvremenicima. Sva su se početna napredovanja očitovala unutar Pavlinskoga reda. Već 1696. godine postao je generalnim tajnikom Pavlinskog reda i u to je vrijeme boravio u samostanu u Remetama kao njegov prior. Godina 1700. u hrvatskoj je povijesti obilježena razdiobom ugarskih i hrvatskih pavlina.⁸ Upravo je te godine u hrvatsku-njemačku pavlinsku provinciju primljen i Esterházy te je izabran i za vikara te provincije. Vrhunac u svojoj redovničkoj karijeri doživio je 1702. godine, kad je izabran za vrhovnog poglavara Reda. No, tu nije bio kraj njegovu napredovanju u crkvenoj karijeri. Biskupska stolica bila je sljedeći izazov. Treba istaknuti da ni u tom razdoblju pripadnost uglednoj i kralju odanoj obitelji nije bio neznatan faktor za dobivanje biskupske stolice. Emerik je pripadao jednoj od najuglednijih ugarskih obitelji. Stoga ne iznenađuje što ga je 1707. godine kralj Josip I. imenovao vackim biskupom. Ta povezanost kralja i Esterházyja, te koliko je kralj cijenio njegove osobne kvalitete i sposobnosti, još se bolje može vidjeti na primjeru kada je, samo šest mjeseci nakon što je postao vackim biskupom, osobno zamolio Josipa I. da mu dodijeli Zagrebačku biskupiju.⁹

Istražni postupak održan 1708. godine u Beču dokaz je da je molba bila uvažena. Emerik Esterházy bio je zagrebački biskup od 1708. do 1722. godine.¹⁰ Na njegovu biskupsku djelatnost u hrvatskoj je historiografiji samo upozoreno, a istraživačima koji bi pokazali interes za njegovu djelatnost predstoji veliki rad. Osim, kako je dosada objavljeno, savjesnog obavljanja biskupske službe,¹¹ Esterházy je bio iznimna pojava u političkom životu Hrvatskog kraljevstva početkom XVIII. stoljeća. Naime, čitavo vrijeme biskupovanja obavljao je funkciju banskog namjesnika.¹² Svakako je najistaknutija njegova uloga i zauzimanje u pogledu članka VII. Hrvatskog sabora 1712. godine, poznatog pod imenom hrvatska pragmatička sankcija. Njegovo djelovanje u zagrebačkoj biskupiji još uvijek je nedovoljno istraženo te stoga naslov ovom odlomku i jesu napomene, jer kompletniju sliku mogu dati tek budući radovi. Ipak, mislim da je ovaj istražni postupak dobar početni prilog za upoznavanje s likom i djelom biskupa Esterházyja i biskupijom koju preuzima.

⁸ V. Ivan Krstitelj Tkalečić, "O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah", *RAD JAZU*, knjiga XCIII, Zagreb, 1888., 99.-102.

⁹ U Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu (dalje: NAZ) u fondu Libelli supplices, sv. I., nalaze se dokumenti pod br. 45-49 (broj 50 identičan je pismu pod brojem 47!) i dokaz su navedenoj tvrdnji. (Dokument br. 45. molba je biskupa upućena kralju Josipu I. da mu dodijeli Zagrebačku biskupiju.) Tih dokumenata dotaknuo se već u svom radu i Janko BARLE, *Biskup zagrebački grof Mirko Esterházy*, Zagreb, 1908., 11.-15. No, osim toga što dokumenti ističu problematiku stupanja Esterházyja na zagrebačku biskupsku stolicu, dokaz su biskupova poznavanja crkvenog prava, upozoravaju na veze između njega, kralja Josipa I. i ostrogonkog nadbiskupa Christiana von Sachsena. Obrazložiti i analizirati sve navedeno, kao i sam stav Kaptola prema izboru Esterházyja za zagrebačkog biskupa nadišlo bi granice ovog rada i tema je za budući rad.

¹⁰ Biskup Esterházy naslijedio je Martina Brajkovića, koji je bio zagrebački biskup od 1703. do 1708. godine. U hrvatskoj je historiografiji poznat po tomu što je pokušao zagrebačku biskupiju uzdići na nadbiskupiju. Umro je 4. lipnja 1708. u Beču. Ante SEKULIĆ, "Martin Brajković", *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 377.-382.

Zanimljivo je da A. Sekulić u uvodu n. r. napominje da se različiti autori ne mogu suglasiti koliko je godina imao biskup Brajković kada je preminuo te da "... ima mišljenja da je Brajković umro u Beču, 4. lipnja 1708. ..." (A. SEKULIĆ, *n. r.*, 377.) Upravo u zapisniku Esterházyjeva "zagrebačkog" istražnog postupka, navodi svjedok, Adam Oreški, 4. lipnja 1708. kao dan kada je preminuo Martin Brajković. ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313, 16.

¹¹ Crkvenoj djelatnosti biskupa Esterházyja najviše je pažnje dosada posvetio J. BARLE, *n. dj.*, naročito stranice 16.-37.

¹² U godinama biskupovanja u Zagrebu (1708.-1722.) hrvatski ban bio je Ivan Pálffy. No, on je čitavo vrijeme izbivao iz Hrvatske. U takvim slučajevima funkciju banskog namjesnika preuzimao je zagrebački biskup. Usp.: Zaključci hrvatskog sabora, sv. II. (1693.-1713.) i sv. III. (1714.-1735.), Zagreb, 1958.

“Quatuor sunt ibi primarie dignitates, nempe praepositus maior, lector, cantor et custos sunt etiam alii, qui vocantur archidiaconi, praepositi et abbates, canonici, comprehensis dignitatibus cum et ipsi habeant praebendas canonicales, fuerit in totum viginti sex, nimirum viginti quator ibidem residentes, unus rector Collegii Croatici Viennensis et alter Bononiensis, vigesima septima praebenda canonicalis est applicata seminario, et vigesima octava organistae; sunt etiam duodecim praebendarii divinis ministrantes loco canonicarum et vocantur parvum capitulum, nimirum quia componunt et repraesentant capitulum Czesmense a Turcis pulsum, clerici vero ecclesiae inservientes sunt circiter triginta, vel quandoque quadraginta ex seminario.”

/14/ **Ad quintum:**

“Praepositura et custodia habent in redditibus ad summum mille imperiales ex frumento, vino et pecunia, aliae dua dignitates circiter mille florenos, praebendae canonicales cum maioribus praediis florenos circiter octingentos, cum minoribus vero fere ducentos, cum non adsit massima communis, sed quilibet habeat distincta praedia et praebendam. Praebendarii pariter non uniformes habent redditus, sed pro modo dignitatum et praediorum, quae inter ipsos sunt distributa ad instar capituli; unde primi, qui quasi dignitates possident, consequunt annuus circiter ducentos florenos alii deinde minus usque ad sexaginta. Non adest pro mea notitia distincta praebenda theologalis et paenitentiariae et credo per accidens esse, quod moderno tempore aliquis canonicus davat casus conscientiae apud Franciscanos.”

Ad sextum:

“In cathedrali non exercetur cura animarum, nec ibi est fons baptismalis.”

Ad septimum:

“Habet sacarium sufficienter instructum sacra suppellectili caeterisque rebus ad divinum cultum et ad pontificalia exercenda necessariis, chorum, organum, campanile cum campanis, non autem caemeterium. Scio quia vidi.”

Ad octavum:

“Sunt ibi insignes reliquiae Sanctorum, decenter in auro vel argento asservatae, inter quas corpus unius infantis Innocentis, cranium Sancti Stephani regis, digitum St. Joannis, ut credo pes Sancti Laurentii, et lignum S. Crucius, quae certis anni festivitibus publicae venerationi exponuntur.”

/15/ **Ad nonum et decimum:**

“Adsunt civitate tres ecclesiae parochiales, una S. Marci, altera filialis S. Martini, nec non altera pariter filialis S. Margarethae, et altera S. Georgii, sed illae tres Sanctarum Marci, Margaretha et Georgii ab uno parrocho regentur, extra civitatem vero altera parochialis sub titulo Beatae Mariae Virginis in capitulo; cuius filialis est <sunt S. Floriani et S. Joannis Baptistae et> S. Floriani, quae est hospitalis capituli ab uno pariter parrocho gubernata, ac denique extra pariter civitatem in suburbio penes capitulum adest, altera ecclesia parochialis St. Joannis Baptistae, proprium pariter habens rectorem, omnes parochiales habent fontem baptismalem (!) et ex filialibus sola Sancti Martini, qua pariter sita est in suburbio prout quoque in suburbio sita est ecclesia Sancti Petri, quae est parochialis de collatione episcopi; parochialis Sanctae Mariae, Sancti Joannis Baptista est de iure patronatus capituli; altera vero Sancti Marci de iure patronatus civitatis. Est ibi capitulum ecclesia collegiatae St. Spiritus Czasmensis a Turcis pulsum a sua residentia et canonici sunt illimet duodecim praebendarii inservientes ecclesiae cathedrali; cum non habeant propriam ecclesia, nec residentiam particularem unde resident extra capitulum in fundo praebendariorum pertinente ad idemmet capitulum cathedralis; bona autem, ac redditus <autem> huius collegiatae retinentur <sunt penes> per cameram regiam. Sunt ibi Franciscani reformati, Capucini et Jesuitae, primi in capitulo, posteriorque duo in civitate, in qua etiam adest monasterium monialium ordinis S. Clarae. Tres sunt confraternitates, /16/ duo nempe Beatae Mariae Virginis et S. Francisci in <capit> parochiali capitulari, tertia S.

Istražni postupak

Biskupu Esterházyju ovo nije bio prvi susret s istražnim postupkom Apostolske nuncijature. Naime, 1707. godine imenovan je vackim biskupom.¹³ Kratkotrajno vođenje Vacke biskupije uskoro zamjenjuje biskupovanjem u Zagrebu. Treba napomenuti da ga je vackim biskupom također imenovao kralj Josip I., a ne njegov otac Leopold I., kako se to navodi u našoj historiografiji.¹⁴

“Zagrebački” istražni postupak održan je u rezidenciji Bečke nuncijature¹⁵ od 5. do 20. prosinca 1708. Odvijao se pod nadgledanjem apostolskog protonotara Marca Antonia Santina.¹⁶ Iz Hrvatskog su Kraljevstva pozvana tri svjedoka: Petar Šišinački, zagrebački kanonik, Gabriel Szentbíborsky, pavlin, te Adam Oreški, podžupan Požeške županije. Svjedoci su prvo odgovarali na pitanja o biskupu, a nakon toga o biskupiji. Nakon iskaza svjedoka slijedi uputa za Nikolu Gotala, zaduženog za uređenje polaganja prisege novog biskupa o ispovijesti vjere kao i iskaz Bartolomea A. Dusinija upućen kralju i papi da je čitav postupak regularan te da uživa njegovu potporu. Zatim slijedi isprava o položenoj ispovijesti vjere biskupa Emerika Esterházyja te njegova ista prisega pred zagrebačkim Kaptolom, a za vjerodostojnost su garantirali prepošt Pavao Češković i protonotar Hrvatskog Kraljevstva Juraj Plemić. Na kraju je pismo Nikole Gotala upućeno Santiniju.

Istražni postupak za izbor zagrebačkog biskupa uobičajeno prati formu svih takvih postupaka,¹⁷ no ipak ima svojih posebnosti, razloge kojih treba potražiti u aktualnim zbivanjima na području Habsburške Monarhije. Prije svega to se očituje u tomu što u istražnom postupku nije nazočan *Apostolski nuncij* i u činjenici da zapisnik nema kraljeva pisma kojim moli papu da prizna imenovanje određenog kandidata.

Godine 1708. u tijeku je rat između Josipa I. i pape Klementa XI. na području današnje Italije.¹⁸ Naime, odmah nakon Josipova dolaska na prijestolje izbile su prve nesuglasice između Beča i Svete Stolice. Još od XIII. stoljeća njemački su carevi potvrdu krunidbe tražili od pape, što je povijesnim tijekom postalo samo formalnost, no ipak, oni su tu tradiciju nastavljali jer su tom prigodom od pape dobivali pravo prve molbe, *preces primariae*,¹⁹ tj. *nakon* što su bili okrunjeni, imali su pravo za *prvu* ispražnjenu nadarbinu predložiti novog nositelja. To su mogli

¹³ Istražni postupak Emerika Esterházyja prilikom izbora za vackog biskupa: ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 308.

¹⁴ U hrvatskoj historiografiji (u radovima J. Barlea i A. Sekulića, kao i svih onih koji jednostavno preuzimaju njihove podatke) pogrešan je podatak da je biskupa Esterházyja vackim biskupom imenovao Leopold I. On je, naime, umro 1705. godine i nasljeđuje ga sin Josip I., koji će Esterházyja i imenovati biskupom. Dokaz tomu je i vacki istražni postupak ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 308., 21-22.

¹⁵ V. bilješku 2.

¹⁶ Marc' Antonio Santini obavljao je tu funkciju od 1706. do 1709., kad u Beču nije bilo nuncija, D. SQUICCIARINI, *n. dj.*, 198.

¹⁷ Usp.: *Fontes, izvori za hrvatsku povijest*, 4., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1998., te Janko BORKOVIĆ, “Prilog povijesti Martina Borkovića i zagrebačke biskupije u drugoj polovici XVII. vijeka”, *Starine*, XXXV., Zagreb, 1916., 375.-394. Također, u zagrebačkom istražnom postupku ima 10, a ne 13 pitanja o biskupu. Razlog tomu je što je biskupu ovo drugi istražni postupak (prvi je bio vacki, 1707.) pa su izostavljena pitanja o biskupovu podrijetlu, što je bila uobičajena praksa. Usp. ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 308.

¹⁸ V. Charles W. INGRAO, *In quest and crisis: emperor Joseph I and the Habsburg Monarchy*, West Lafayette, Indiana 1979. Posebno obratiti pažnju na IV. odlomak: *Italy: The struggle for Hegemony*, 79.-121., odakle sam i preuzela podatke o ovom sukobu.

¹⁹ Hans Leo MIKOLETZKY, *Österreich - das grosse 18. Jahrhundert, von Leopold I. bis Leopold II.*, Wien, 1967., 381., bilj. 131. Rad koji se bavi istom tematikom: Anna HEDWIG BENNA, “Preces Primariae und Reichshofkanzlei (1559-1806)”, *Mitteilungen des Österreichische Staatsarchivs*, V, 1952., 87.-102.

biti kaptoli, samostani, župe itd., no tim pravom izuzeto je podjeljivanje biskupske stolice. Josip I. odmah nakon dolaska na prijestolje zaključio je sa svojim ministrima da to pravo ne treba papinu potvrditi, nego da je to neovisno pravo svakoga novog vladara. Istovremeno, kralj je dobio obavijest iz Rima da je carski diplomat zatočen pa cijela priča završava izgonom Apostolskog nuncija iz Beča i povlačenjem veleposlanika iz Rima. Sukob kulminira 10. svibnja 1706. ulaskom careve vojske u Ferraru, koja je bila pod papinskom vlašću i zauzimanjem grada Comacchia. Mirom sklopljenim 15. siječnja 1709. godine, iako je Comacchio vraćen Papi, Josip I. uspio je uspostaviti habsburšku hegemoniju na sjeveru poluotoka i, što je još bitnije, ishoditi od Klementa XI. priznanje Karla III. za španjolskoga kralja. No, cijelu priču treba gledati u svjetlu rata za Španjolsko naslijeđe.²⁰ Još je 1700. godine papa Inocent XII. stao na burbonsku stranu. Klement XI. u tom pogledu nije ništa promjenio pa je nepovjerenje Beča samo raslo, što je na kraju i dovelo do sukoba. Josip I. tvrdoglavom i agresivnom politikom izaći će kao pobjednik, no nakon njegove smrti 1711. godine, politika Habsburgovaca prema Svetoj Stolici dobit će potpuno novi smjer.

U svjetlu takvih događanja ne iznenađuje što se Emerik Esterházy u svom imenovanju za zagrebačkog biskupa oslanja upravo na Josipa I., iako se potpuno drži odredaba kanonskog prava.²¹ Razumljivo je stoga zašto istražni postupak vodi zamjenik nuncija²² te zašto kraljeva preporuka za biskupa, koja se inače slala u Rim, izostaje u ovom istražnom postupku.

No, postupak krije i druge zanimljivosti.

Svjedoci o biskupu:

Prilikom izbora svjedoka posebno se pazilo da odabrani nisu rođaci, prijatelji ili neprijatelji kandidata, da bi njihov iskaz bio što ispravniji. Također, svjedoci su svoje izjave davali u različitim terminima; u ovom slučaju dali su ujednačene odgovore, i o biskupu i o biskupiji. Petar Šišinački i pavlin Szentbiborsky poznavali su ga puno dulje, nego Adam Oreški.²³ Njegovo, tek šestgodišnje poznanstvo s Esterházyjem, koje je uglavnom bilo vezano uz vjerska pitanja,²⁴ zanimljivo je stoga što područje požeške kotline, tj. Požeška županija tek nakon 1699. godine dolazi pod nadležnost Zagrebačke biskupije.²⁵ Razlog, zbog čega je biskup tako brzo napustio vacku biskupiju, svjedoci vide u Rákóczijevoj buni²⁶ pa biskup, po iskazima svjedoka, nije mogao obavljati svoju dužnost i većinu je vremena provodio u Beču, Zagrebu ili u nekom od samostana svoga reda, u Lepoglavi ili Varaždinu.²⁷ Svi ujednačeno hvale njegovu učenost i predavačku sposobnost.²⁸ Iako to detaljnije ne razlažu, misle da će njegov dolazak učiniti dobro Zagrebačkoj biskupiji.²⁹

²⁰ Rat za Španjolsko naslijeđe trajao je od 1701.-1714. godine između Francuske i njezinih saveznica: Španjolske, Bavorske, Kölna, Savoje (do 1703.) Portugala s jedne strane i Austrije, V. Britanije, Nizozemske, Prusije i njemačkih kneževina s druge strane. Mir je sklopljen 1714. godine u Rastattu, kojim je Francuska sačuvala španjolsko prijestolje, a Austrija je dobila nizozemske i talijanske posjede.

²¹ NAZ, Libelli supplices, sv. I., br. 46., 47.

²² V. bilj. 16.

²³ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na prvo pitanje o biskupu, 5., 10., 17.

²⁴ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na prvo pitanje o biskupu, 10.

²⁵ Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb - devet stoljetna biskupija*, Zagreb 1995., 26.

²⁶ Ustanak Franje II. Rákócija trajao je od 1703. do 1711. godine, a za upoznavanje s ovom povijesnom temom u hrvatskoj historiografiji pogledaj pregledni rad Borisa NIKŠIĆA, "Ustanak Franje II Rákócija i vjerski sukobi u Ugarskoj", *Povijesni prilozi*, 16. (1997), 95.-115.

²⁷ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na četvrto pitanje o biskupu, 5., 11., 17.

²⁸ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na deveto pitanje o biskupu, 7, 12., 17., 18.

²⁹ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na deseto pitanje o biskupu, 7, 12., 18.

U povijesnom će se tijeku taj iskaz pokazati točnim, ne samo za zagrebačku biskupiju, nego i za čitavo Hrvatsko Kraljevstvo. Biskup kao banski namjesnik presjeda Hrvatskim saborom od 1709. do 1717. godine i među vodećim je osobama u političkom životu Hrvatske početkom XVIII. stoljeća.

Uspoređujući iskaze svjedoka sa životopiscima Emerika Esterházyja,³⁰ moram napomenuti da nema velikih odnaka. Oni su još jedan dodatni dokaz biskupovim karakternim vrijednostima. Mudar, iznimno obrazovan, pobožan i savjestan u obavljanju u svih svojih dužnosti.

Svjedoci o biskupiji:

Iščitavanjem podataka o stanju biskupije, može se predočiti slika područja grada Zagreba, dobiti se uvid u opseg biskupije, u stanje katedralne crkve te u gospodarske prilike biskupije u 1708. godini. Napominjem, odgovori su ujednačeni. Male iznimke prisutne su tek u odgovorima Adama Oreškog (poimanje o broju stanovnika grada Zagreba).

Zagreb opisuju kao glavni grad u Hrvatskoj, kaptol i biskupska dobra položena su na brežuljku i odvojena rječicom od drugoga dijela grada, a spaja ih drveni most.³¹ Svjedoci daju različite podatke o broju stanovnika: naime, Petar Šišinački kao zagrebački kanonik i Gabriel Szentbiborsky navode da u gradu ima 3-4 tisuće stanovnika te oko tisuću kuća. Tek podžupan Požeške županije navodi 5-6 tisuća stanovnika.³²

Podatak svjedoka o pitanju komu je podložno Hrvatsko Kraljevstvo vrijedi spomenuti. Odgovorima da ono " ... *subiacet Imperatori tamquam Regi Hungarie* ..." svakako je zanimljiv pokazatelj stanja svijesti i poimanja nacionalnog identiteta svjedoka. Naime, u 17., a naročito početkom 18. stoljeću politička nacija hrvatskog plemstva postaje iznimno osjetljiva na svoja stara staleška prava, boreći se za njih ne samo pri Bečkom dvoru, nego i unutar Krune Sv. Stjepana, gdje se Hrvatsko Kraljevstvo susretalo s raznim nasrtajima ugarskih staleža na hrvatska municipalna prava.³⁴

Govoreći o katedralnoj crkvi, svjedoci navode da je posvećena Sv. Stjepanu kralju,³⁵ da je temelje katedrale postavio je kralj Sv. Ladislav i da je u jako dobrom stanju te joj nisu potrebni nikakvi popravci.³⁶

³⁰ V. bilj. 5.

³¹ Kaptol i Gradec odvajala je rječica Medveščak, koja je tekla današnjom Tkalčićevom ulicom. Sve do 1899. godine na njoj je stajao most preko kojega se iz Šoštaričke (današnje Radićeve) išlo u Skalinsku, na Opatovinu pa do Kaptola. Podsjetnik na taj most je ulica "Krvavi most", jer su upravo na tom mjestu bili česti i vrlo oštri sukobi između građana Gradeca i Kaptola. Jedan od najtežih bio je 1667. godine. Rudolf HORVAT, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb, 1992., 26.

Takoder pogledaj: ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na prvo pitanje o stanju u biskupiji, 6., 12., 18.

³² ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na prvo pitanje o stanju u biskupiji, 6., 12., 18.

³³ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na prvo pitanje o stanju u biskupiji, 6., 12., 18.

³⁴ Problematika hrvatsko-ugarskih državno-pravnih odnosa unutar ova dva stoljeća nije dovoljno istražena u hrvatskoj historiografiji. Upozorit ću samo na neke probleme koji su se javljali unutar te državne zajednice. Hrvatski su se staleži najviše bunili protiv zlouporabe terminologije ugarske kancelarije (zamjenjujući Hrvatsku Kraljevinu izrazom *partes subjectae*, a ne *partes annexae*), usp.: Sándor BENE, "Ideološke koncepcije o staleškoj državi zagrebačkog kanonika", uvodna studija prijevoda djela Jurja RAITTKAYA, *Spomen na kraljeve i banove ...* Zagreb, 2001., 98., bilj. 403. Rattkay se žali na tu zlouporabu terminologije, J. RAITTKAY, *n. dj.*, 158.

Upravo u godini ovog istražnog postupka dogodio se jedan od najjačih napada na hrvatska prava, kad na Ugarsko-Hrvatskom saboru u Požunu ugarski staleži traže konkordaciju hrvatskih i ugarskih zakona. Kralj nije prihvatio taj zahtjev. Usp. Vjekoslav KLAJČ, "Hrvatska pragmatička sankcija", *RAD JAZU*, 206./1915., Zagreb, 1915., 76., 77.

³⁵ Danas je katedralna crkva posvećena Blaženoj Djevici Mariji. O promjeni, odnosno ustaljenju ovog imena zaštitnice katedrale v. Lelja DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, 1992., 19., 20.

³⁶ U 17. stoljeću katedrala je dva puta zahvaćena požarom: 1624. i 1645. godine te je popravljena u godinama nakon toga. R. HORVAT, *n. dj.*, 24., 25. Opis požara 1645. donosi i J. RAITTKAY, *n. dj.*, 274.

Većina relikvija, kao što su kažiprst Sv. Ivana Krstitelja, dio plašta Sv. Ladislava, tijelo nevina djeteta, dio Sv. Križa, glava Sv. Stjepana kralja, koje navode svjedoci, nalazi se i danas u riznici zagrebačke katedrale.³⁷ Relikvija glava Sv. Stjepana kralja, tj. dio kosti lubanje, čuva se u relikvijaru poprsja, za koji se drži da je jedan od najvećih relikvijara toga tipa na svijetu. Navedeni relikvijar zagrebačkoj je katedrali poklonio Francesco Barberini 1635. godine te se od tog doba spomenuta relikvija čuva u tom poprsju.³⁸

Zagrebački biskup sufragani je kaločkog nadbiskupa,³⁹ a u izjavama se spominju i opisuju oba kaptola: zagrebački i čazmanski.⁴⁰ Navode da je katedrala dobro opskrbljena svim stvarima potrebnim za bogoslužje i da ima kor, orgulje, zvonik.⁴¹ Istraživačima gospodarske povijesti osobito bi mogli biti zanimljivi navodi o biskupovim приходима i приходима kaptola.⁴² Iz postupka doznajemo da su 1708. u Zagrebu postojale četiri župe: Sv. Ivana Krstitelja, Blažene Djevice Marije, Sv. Petra i Sv. Marka.⁴³ Spominju se tri redovnička samostana: franjevci, isusovci i kapucini, a od ženskih redova red Sv. Ursule.⁴⁴ U zapisniku se također navodi da u gradu postoji sjemenište te se spominju i Bolonjski i Bečki kolegij.⁴⁵

Petar Šišinački navodi da je biskupov dom "...ipsa arx, ex qua per pontem seu arcem potest episcopus intrare ad cathedralam ...".⁴⁶ Spominjujući most, a prema istraživanjima L. Dobronić, očito je biskupov dom u to vrijeme bila, 1906. srušena, *Bakačeva kula*.⁴⁷

Granice Zagrebačke biskupije⁴⁸ tijekom stoljeća više su se puta mjenjale. No, nakon 1699. u njezin sastav ulazi i Slavonija "... na Savi sve do Babine Grede, a na Dravi do Miholjca. ...".⁴⁹ a zagrebački biskup preuzima jurisdikciju i nad prekodravskim područjem oko Berzencza i Babocse. U svjetlu takva uređenja granice, jasno je zašto svjedoci, govoreći o veličini biskupije, navode: "... comprehendit totum Regnum Croatiae seu Sclavoniae, ac partem comitatus Hungarici...".⁵⁰ Narочito je zanimljivo da Adam Oreški, kao podžupan Požeške županije navodi u svom iskazu: "... comprehendit sub se totum Regnum Croatiae ac potiore partem Sclavoniae. ...".⁵¹

Zagrebačka je biskupija bila bez biskupa oko pola godine. Biskup Martin Brajković preminuo je u Beču 4. lipnja 1708.⁵² Dana 10. studenog Emerik Esterházy ući će u Zagreb pozdravljen od mnoštva vjernika kao novi zagrebački biskup i stolovat će punih 14 godina.⁵³

³⁷ *Riznica zagrebačke katedrale*, katalog izložbe održane u Muzejskom prostoru, Jezuitski trg 4, 31. ožujka - 15. rujna 1983., Zagreb, 1983., 58., 59., 69., 172., 175., 176., 185., 191.

³⁸ *Bayern - Ungarn, Tausend Jahre*, katalog izložbe, Passau - Budimpešta, 2001.-2002., 40.

³⁹ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na treće pitanje o stanju u biskupiji, 7, 13., 19.

Zagrebački biskup bio je sufragani kaločkom nadbiskupu do 1852. godine, A. LUKINOVIĆ, *n. dj.*, 30.

⁴⁰ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na četvrto pitanje o stanju u biskupiji, 7, 13., 19. Odgovore usp.: L. DOBRONIĆ, *n. dj.*, 137-141.

⁴¹ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na šesto (i sedmo kod Adama Oreškog) pitanje o stanju u biskupiji, 9., 15., 19., 20.

⁴² ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na četvrto i deveto (osim kod Adama Oreškog, gdje su to odgovori na četvrto i peto pitanje, 13., 14.) pitanje o stanju u biskupiji, 7, 9., 20.

⁴³ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na deseto pitanje o stanju u biskupiji, 9., 15., 20., 21.

⁴⁴ V. bilj. 43.

⁴⁵ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na 12 pitanje o stanju u biskupiji, 10., 16., 21.

⁴⁶ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovor na osmo pitanje o stanju u biskupiji, 9.

⁴⁷ V. L. DOBRONIĆ, *Zagrebačka biskupska tvrđa*, Zagreb, 1991., 42., 43.

⁴⁸ V. A. LUKINOVIĆ, *n. dj.*, 24.-29.

⁴⁹ V. A. LUKINOVIĆ, *n. dj.*, 28., 29.

⁵⁰ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na 11 pitanje o stanju u biskupiji, 9., 10., 16.

⁵¹ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovor na 11 pitanje o stanju u biskupiji, 21.

⁵² Pogledaj bilj. 10.

⁵³ D. FARLATI, *n. dj.* (prijepis Esterházyjeve biografije T. Kovačevića), 593.

Umjesto zaključka - Zagrebačka biskupija 1667. i 1708. - usporedba sadržaja dva istražna postupka⁵⁴

Ovakvo viđenje zapisnika istražnog postupka samo je jedan od načina njegove interpretacije. Daljnjim analizama i usporedbama s drugim povijesnim izvorima i postojećom literaturom, vjerujem, upotpunile bi se naše spoznaje o važnosti djelatnosti biskupa bilo koje biskupije i vidjeli bi se koliko su nam ti pojedinci ostavili u povijesnom naslijeđu. No, uspoređujući dva istražna postupka na najjednostavniji način dobiva se uvid o tom, a vidi se koliko su se dinamično mijenjali neki grad i biskupija, u ovom slučaju Zagreb i Zagrebačka biskupija.

Svakako su najzanimljiviji brojevi podaci: 1667. godine Zagreb broji oko 400 kuća i tisuću do dvije stanovnika.⁵⁵ 41 godinu kasnije broj kuća porastao je na tisuću, a broj stanovnika na 3 do 4 tisuće.⁵⁶ Porast stanovnika prati i rast broja župa u gradu. Naime, 1667. godine u gradu djeluju župe Sv. Ivana Krstitelja i Blažene Djevice Marije,⁵⁷ a 1708. još i župe Sv. Marka i Sv. Petra.⁵⁸ U svezi s tim treba se osvrnuti i na granice biskupije. Godine 1667. svjedoci ne spominju opseg biskupije, osim da je *ampla* i da ima oko 50-tak naselja.⁵⁹ Već 1708. godine ona je *amplissima* te ima oko 260 župa.⁶⁰

Rastu i biskupovi prihodi. Samo novčani prihodi, ne računajući naturalna davanja, porasli su sa 2000⁶¹ na 4000 florena.⁶² Vjerujem da bi istraživačima gospodarske i demografske povijesti ovakve usporedbe uvelike pomogle u njihovu radu.

Mnogim zaljubljenicima u arhitekturu zagrebačke katedrale, ovaj povijesni izvor pruža uvid u stanje katedralne crkve te, u osnovnim crtama, u njezin inventar. Uspoređujući ova dva postupka, u tome nije bilo većih promjena.⁶³ Zanimljivo je pitanje biskupove rezidencije. U postupku iz 1667. kaže se da je ona udaljena oko deset koraka od katedrale.⁶⁴ Ne spominje se most pa je pitanje je li 1667. godine rezidencija kao i 1708. godine bila spomenuta Bakačeva kula?⁶⁵

Nova pitanja otvaraju se o redovnicima. Godine 1708. ne spominje više red Sv. Klare, kao 1667., nego samo ursulinke.⁶⁶

Ovom kratkom usporedbom željela sam skrenuti pažnju na neupitnu vrijednost i autentičnost istražnih postupaka. Brojni podaci mogu pomoći svakom istraživaču da bolje upoznaju osobe koje su ostavile trajniji trag u društvenom i političkom životu Kraljevstva te općenito upoznati stanje u pojedinoj biskupiji. Osvrnuti se na njih u istraživačkom radu, znači obogatiti svoje spoznaje i stvoriti novu sliku o području, razdoblju i osobama, koji su područje istraživačkog interesa.

⁵⁴ V. bilj. 17.

⁵⁵ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 380., 384., 386.,

⁵⁶ V. bilj. 32.

⁵⁷ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 381., 382., 388.,

⁵⁸ V. bilj. 42.

⁵⁹ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 382., 386., 388.

⁶⁰ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processus canonici, fasc. 313., odgovori na 11. pitanje o stanju u biskupiji u iskazu Adama Oreškog, 16.

⁶¹ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 385., 387.

⁶² V. bilj. 41.

⁶³ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 382., 385., 387. te v. bilj. 41.

⁶⁴ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 385.

⁶⁵ V. bilj. 47.

⁶⁶ J. BORKOVIĆ, *n. r.*, 382., 386., 388. te v. bilj. 43.

Prilog:

ARCHIVO DELLA NUNZIATURA APOSTOLICA IN VIENNA, PROCESSUS CANONICUS
fasc. 313
1708.⁶⁷

/1/ Per hoc publicum processus seu inquisitionis instrumentum cunctis pateat evidenter, et notum fiat omnibus et singulis ad quos spectat seu in futurum spectare poterit, quod cum reverendissimus dominus Emericus Ezterhasy (!), episcopus Vaicensis (!) fuerit a Sacra Caesarea Maiestate tamquam Rege Hungariae, apud Sanctissimum dominum nostrum dominum Clementem papam XI, ad episcopalem ecclesiam Zagrabiensem nominatus instanter petiit a reverendissimo domino Marco Antonio abbate Sanctino, prothonotario Apostolico, Nuntiaturae Apostolicae, apud Aulam Caesarem auditore generali et administratore deputato, ut processus seu generalis inquisitio, tam super statu ecclesiae Zagrabiensis, quam super ipsius nominati qualitatibus aliisque necessariis legitime formaretur. Idem reverendissimus dominus auditor generalis et deputatus auctoritate Apostolica specialiter prius sibi concessa petitioni praedictae, tanquam iustae et aequitati consonae annuendo infrascriptum procesum iuxta formam constitutionis felicis recordationis Gregorii XIV ac normam et praescriptum Urbani VIII etiam felicis recordationis anno 1627 emanatam formaturus, die Mercurii quinta decembris, anno Domini millesimo septingentesimo octavo, indictione prima, pontificatus eiusdem S. D. N. Clementis, divina providentia pape XI, anno nono, Viennae Austriae in palatio Nuntiaturae apostolicae aliquot ecclesiasticos et saeculares dignos viros ex officio pro eadem et sequentibus diebus ut infra ad se secreto vocari mandavit, qui praevio iuramento ad sancta Dei evangelia praestando particularibus interrogatoriis tam super statu ecclesiae Zagrabiensis, quam super ipsius nominati episcopi qualitatibus satisfacerent.

Interrogatoria autem super quibus singulos testes respective examinari decrevit, idem reverendissimus dominus auditor et deputatus circa qualitates ipsius nominati sunt sequentia, videlicet: /2/

Pitanja o biskupu:**Primum:**

An testis cognoscat reverendissimum dominum Emericum Ezterhasii, episcopum Vaicensem, quomodo, a quo tempore citra, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus?

Secundum:

An sciat eum consacrationis munus suscepisse et quae sit causa scientiae?

⁶⁷ **Napomene:** U tekstu izvornika intervenirala sam u slučaju greške prepisivača,

- (!) ako riječ nije napisana u standardu,
- /X/ ako je prepisivač ponovio tekst,
- (...) ako je tekst bio nečitljiv.
- <...> ako je prepisivač prekrizio riječi unutar teksta.

Posebne greške objasnila sam bilješkom. Također sam numerirala stranice izvornika da čitatelju bude lakše pratiti i prilog i uvodni dio ovog rada. Uvrstila sam u tekst izvornika i uvodne rečenice na hrvatskom jeziku, opet radi lakšeg snalaženja u tekstu izvornika.

Tertium:

An sciat per quot annos fuerit episcopus Vaicensis et quae sit causa scientiae?

Quartum:

An sciat eum in sua ecclesia et dioecesi Vacienti assidue resedisse et quae sit causa scientiae?

Quintum:

An sciat eum diligenter et saepe dictam suam ecclesiam et dioecesim visitasse, opportune omnibus necessitatibus occurrisse et providisse, ipsius decreta et mandata debitae executioni demandari curasse et quae sit causa scientiae?

Sextum:

An sciat eum solemniter celebrasse, ordinationes iuxta necessitatum exigentiam habuisse, confirmationis sacramentum ministrasse, caeteraque pontificalia exercuisse et quae sit causa scientiae?

Septimum:

An sciat eum pietatis, charitatis et prudentiae in gubernando specimen dedisse ac verbo et exemplo profecisse et quae sit causa scientiae?

Octavum:

An sciat eum prudenter ubilibet et diligenter se gessisse in defendendis, conservandis et augendis iurisdictionibus spiritualibus et temporalibus, iuribus ac bonis suae ecclesiae Vacientis et quae sit causa scientiae?

Nonum:

An sciat vere ea doctrina ipsum ad praesens pollere, quae in episcopo requiritur ad hoc ut possit alios docere, et quae sit causa scientiae?

Decimum:

/3/ An dignum existimet, qui in episcopum ecclesiae Zagrabiensis praeficitur et huiusmodi ad translationem fore ipsi ecclesiae Zagrabiensi utilem et proficuum et quare ita existimet?

Pitanja o prilikama u biskupiji:

Interrogatoria autem super quibus singulos testes respective idem reverendissimus dominus auditor et deputatus examinari voluit pro informatione status ecclesiae Zagrabiensis sunt sequentia videlicet.

Primum:

An testis sciat in qua provincia sita sit civitas residentiae episcopalis Zagrabiensis, cuius situs, qualitas et magnitudinis sit, quot conflatur domibus, a quot christifidelibus inhabitetur, cuius dominio in spiritualibus subiaceat et quae sit causa scientiae?

Secundum:

An sciat in illa civitate esse ecclesiam cathedralem, sub qua invocatione, cuius structurae et qualitates, an aliqua reparatione indigeat et quae sit causa scientiae?

Tertium:

An sciat cui Archiepiscopo ecclesia Zagrabiensis sit suffraganea et quae sit causa scientiae?

Quartum:

Quot et quales sint in dicta ecclesia dignitates, canonicatus et alia beneficia, quis sit numerus omnium praesbyterorum et clericorum inibi in divinis inservientium, quae sit dignitas maior post episcopalem, quales sint redditus dignitatum, canonicatum et aliorum beneficiorum et an adsint praebendae theologalis et paenitentiariae, et quae sit causa scientiae?

Quintum:

An in ea exercentur cura animarum, per quem, an in ea sit fons baptismalis et quae sit causa scientiae?

Sextum:

An habeat sacrarium sufficienter instructum sacra suppellectili ceterisque rebus ad divinum cultum et etiam ad pontificalia exercenda necessariis, chorum, organum, campanile cum /4/ campanis et caemeterium, et quae sit causa scientiae?

Septimum:

An in ea sint corpora vel aliquae insignes reliquiae sanctorum, quomodo asserventur et quae sit causa scientiae?

Octavum:

An habeat domum pro episcopi habitatione, ubi et qualem, quantum distet ab ecclesia, an aliquae reparatione indigeat et quae sit causa scientiae?

Nonum:

An sciat verum valorem reddituum mensae in episcopatu praedicto, ad quam summam annuatim ascendant, in quibus consistant, an sint aliqua pensione onerati, ad cuius vel quorum favorem dicta pensio sit reservata, et quae sit causa scientiae?

Decimum:

Quot existant in illa civitate ecclesiae parochiales et an unaquaeque habeat fontem baptismalem, quotidem in illa existant collegiatae, quot monasteria virorum et mulierum, quot confraternitates et hospitalia, et an ibi sit Mons Pietatis, et quae sit causa scientiae?

Undecimum:

Quantum sit ampla dioecesi, quot et qua loca complectatur et quae sit causa scientiae?

Duodecimum:

An in ea sit erectum seminarium, quot in eo pueri alantur, et quae sit causa scientiae?

Tredecimum:

An ipsa ecclesia Zagrabiensis vacet, quomodo, et quo tempore citra, et quae sit causa scientiae?

Iskaz Petra Šišinačkog, zagrebačkog kanonika

Die Mercurii quinta dicti mensis decembris, anni ut supra, coram reverendissimo domino auditore generali et administratore predicto personaliter constitutus admodum reverendissimus dominus Petrus Sissienanskii, canonicus Zagrabiensis, natione Croata, aetatis suae annorum 39, prout ipse dixit, et ex aspectu apparuit testis ex officio asumptus ac secreto vocatus, cui delato per eundem reverendissimum dominum auditorem juramento de veritate dicenda, prout tactis S. Evangeliiis in forma /5/ iuravit, ex examinatus super qualitatibus domini transferendi, respondit ut sequitur videlicet:

Odgovori na pitanja o biskupu:

Ad primum:

“Cognosco reverendissimum dominum Emericum Ezterhasy, episcopum transferendum a 15 circiter annis, fuit enim in eremto <Conventu> sui ordinis, <in Erem> prope Zagrabiam per plures annos theologiae et philosophiae lector et Lepoglavae pariter diu mansit, signanter in studio philosophico atque utrobique saepius cum ipso conversatus sum et pluries alibi, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, aemulus vel odiosus.”

Ad secundum:

“Suo ex notorietate ipsum reverendissimum Transferendum, consecrationis munus suscipisse, ipsis pontificalia exercenti, ipsemet adstiti.”

Ad tertium:

“Fuit episcopus Vacienis spatio unius anni circiter, scio quia, quando fuit promulgatus ad talem episcopatum fuimus, insimul in Croatia.”

Ad quartum:

“Non resedit propter praesentes Regni Hugarici tumultus.”

Ad quintum:

“Non potuit visitare ex ratione praedicta, scio tamen quod supellectilem ad pontificalia exercenda partem Posony, partim Viennae existentem redemit, et aliquid etiam de novo comparavit scio vel <partim> ex auditu vel etiam ex eo, quod casu aliquid ex redemptis vidi penes ipsum.”

Ad sextum:

“Vidi pontificalia exercentem in domo professa Societatis Jesu huius civitatis et in cathedrali, habuit ordinationem de licentia domini episcopi Viennensis in collegio Croatico, me praesente, nihil autem horum egit in sua dioecesi ex causis praedictis.”

/6/ Ad septimum:

“Quantum potuit pietatis, charitatis et prudentiae in gubernando specimen dedit, per litteras nempe directas suo capitulo, quos egomet vidi, cum de caetero de his omnibus luculentia dederit testimonia, dum gubernavit in sua religione, ac verbo et exemplo semper profecerit, ut notum est, ita ut a Venerabili capitulo Zagrabiensi et pene a toto Regno ob eius eximias virtutes expetitus fuerit in episcopum.”

Ad octavum:

“Se referre ad iam dicta.”

Ad nonum:

“Vere ea doctrina pollet, quae in episcopo requiritur ad hoc ut possit alios docere, ut notum est et ex conversatione cognovi.”

Ad decimum:

“Dignum existimo, qui ad ecclesiam Zagrabiensem transferatur, eiusque translationem eidem ecclesiae utilem et proficuum futuram censeo, quia omnia ad bonum episcopum necessaria in ipso concurrunt, quia clero ac populo valde gratus existit, ac multa in profectum et ornatum eiusdem ecclesiae meditatur prout ipsemet mihi communicavit.”

Odgovori na pitanja o prilikama u biskupiji:

Quibus habitis deventum est ac examen super statu ecclesiae Zagrabiensis et dominus testis respondit ut sequitur, videlicet:

Ad primum:

“In Croatia sita est Zagabria civitas in planitie, sed ecclesia cathedralis cum domo episcopali ac capitularium sita est in colle, flumine intermedio per pontem ligneum, continet domos, comprehensis suburbiis circiter mille, et a tribus millibus circiter animarum quae omnes sunt catholicae inhabitatur et in temporalibus subiacet Imperatori tanquam Regi Hungariae, hoc scio quia sum Zagrabiae canonicus, et ibi educatus ab ineunte aetate et originarius Croata.”

Ad secundum: /7/

“Adest ecclesia cathedralis, ut dixi, titulum habens Sancti Sephani, Regis Hungariae, est satis magna, forte superans in magnitudine ecclesiam Viennensem, est antiquae structurae ex scissis lapidibus, nulla indigens reparatione. Scio ut supra.”

Ad tertium:

“Est suffraganea archiepiscopo Coloczensi. Scio ut supra.”

Ad quartum:

“Sunt ibi duae dignitates: praepositura et lectoria, nec non cantoria et custodia, quae alicubi forte inter dignitates numerantur; sunt in totum comprehensis dignitatibus viginti sex canonici, vigesima septima canonicalis praebenda est applicata seminario et vigesima octava organistae; sunt duodecim praebendarii appellati singulis diebus cantantes in choro, et clerici seminarii loco canonicorum. Dignitates habent circiter mille florenos annuos, canonicatus vero magis inaequaliter pro modo praebendarum, cum aliqua ex eis possit redere circiter octingentos florenos, aliquae vero non habeant circiter ducentos, vel tercentos; <praebendarii> praebendarii percipiunt circiter octuaginta florenos annuos ex altariis seu superficiis et alios centum circiter ex praediis unicuique etiam inaequaliter assignatis. A recentior tempore unus ex canonicis debet docere casus consuetudinis (!), duo vero erant expositi ad confessiones audiendas tanquam paenitentiarum sed de praesenti credo, quod sit unus. Scio ex causis praedictis.”

Ad quintum:

“In ecclesia cathedrali solum asservatur venerabile pro viatico infirmorum et de caetero parochialia munera exercetur in ecclesia Sancti Petri, <Martini> quae praecise /8/ nuncupatur parochialis, nec non in ecclesia Sancti Martini, ubi adest hospitale. Tam in ecclesia Sancti Petri, quam in ecclesia Sancti Martini adest fons baptismalis, sed unicus parochus, sine ullo secundario inservit, utrique pro administratione sacramentorum. Scio ut supra.”

Ad sextum:

“Habet sacrarium sufficienter instructum sacra suppellectili, caeterisque rebus ad divinum cultum et ad pontificalia exercenda necessariis, chorum, organum, campanile cum campanis, nullum vero circa ecclesiam cathedralem caemeterium, sed in duabus <tribus> parochialibus, et in tertia filiali Sanctae Margarethae.”

Ad septimum: <Habet sacrarium>

“Adest cranium Sancti Stephani Regis inclusum capiti argenteo, brachium Sancti Vladislai eiusque palii pars, corpus unius ex Sanctis Innocentibus, et digitus Sancti Joannis Baptistae, et particula S. Crucis, omnesque huiusmodi reliquiae decenter aservantur in auro vel argento, intra sacrarium ac exponuntur publico cultui certis anni festivitibus.”

Ad octavum:

“Domus habitationis episcopalis est ipsa arx, intra quam sita est ecclesia cathedralis, satis magna reparatione non indigens et habens bibliothecam bene instructam.”

/9/ “Residentia episcopalis est, ut iam dixi, ipsa arx, ex qua per pontem seu arcum potest episcopus intare ad cathedralem, intra eandem arcem sitam, nullaquae necessaria indiget reparatione, estque satis magna et pulcherrima pro qualitate regionis. Scio ex causis praedictis.”⁶⁸

Ad nonum:

“Reditus mensae episcopalis consistunt in frumento et vino ac pecoribus, ultra octingentos circiter florenos annuos in pecunia, ita ut meo iudicio computando annum fertilem cum sterili redditus, vix ascendat ad florenos novem mille, nulla pensione oneratos. Scio ex causis praedictis.”

“Reditus mensae episcopalis sunt plane proportionati episcopo, ita ut ex illis possit honeste vivere, habet enim in pecunia circiter octingentos florenos, in frumento vero, vino et aliis fructibus, ac economia alios circiter <quinque> quatuor milla florenos, ut pluries audivi cum ex propria experientia difficile sit hoc asserere, pensio nulla est super dictis redditibus reservata.”⁶⁹

⁶⁸ Odgovori na osmo i deveto pitanje u izvorniku su zapisani odvojeno. Da bi se lakše pratio tekst izvornika i smisao odgovora, spojeni su, pa se zbog toga ponavlja već rečeno.

⁶⁹ V. bilj. 68.

/Ad decimum/ Ad decimum:

“Intra civitatem unica est ecclesia parochialis S. Marco dicata, habens fontem baptismalem, sunt et aliae tres in civitate inferiori, seu in capitulo S. Petri, S. Joannis et B. M(ariae) V(irginis) habentes singulae fontem baptismalem (!) et caemeterium. Nullae aliae sunt ibi ecclesiae collegiatae. In civitate sunt Jesuitae et Capucini, ac moniales <Ursulinae> S. Clarae, in capitulo vero franciscani seu reformati. De confraternitatibus notitiam non habeo. Tria sunt hospitalia, episcopale unum, capitulare alterum et tertium in civitate. Mons pietatis ibi non adest.”

Ad undecimum:

“Dioecesis Zagrabiensis comprehendit totum Regnum Croatiae seu Sclavoniae, ac partem comitatus Hungarici Castris ferrei, septem dierum in aestate /10/ in longitudine habet iter, quinque vero in latitudine, quinque civitates, duo vel tria oppida, ac plurisima alia loca, villas et pagos complectens, et ultra ducentas ecclesias parochiales, et universus populus catholicam religionem profitetur, non catholicis omnino exclusis.”

Ad duodecimum:

“Seminarium est erectum in capitulo, et sub administratione capituli, atque in eo triginta vel quadraginta pueri aluntur pro modo temporis, ut iam dixi et vidi.”

Ad decimum tertium:

“Vacat ecclesia Zagrabiensis per obitum reverendissimi domini Martini Braicovich hic Viennae ante sex menses circiter pie defuncti, cuius corpus Zagrabiam translatum est. Scio ut supra.”
Quibus habitis et relecto examine testis in sua depositione permansit, et se subscripsit.

Ita pro veritate deposui ego, fr. Gabriel Szentbiborezy, ordinis S. Pauli primi eremita ex Caesar convictor S. J. Collegio, S. D. M. Alumnus.

Iskaz Adama Oreškog, podžupana Požeške županije

Die Iovis vigesima dicti mensis Decembris anni ut supra. In eodem palatio Nuntiaturae Apostolicae coram praefato reverendissimo domino auditore generali et deputato personaliter constitutus dominus Adamus Oresky, vice comes comitatus de Posega, natione Croata, aetatis suae annorum triginta octo, ut ipse dixit, ex aspectu apparuit, testis ex officio assumptus ac secreto vocatus, cui delato iuramento per eundem reverendissimum dominum auditorem generalem et deputatum de veritate dicenda, prout tactis S. Evangelis informatus /11/ ac secreto vocatus, cui delato iuramento per eundem reverendissimum dominum auditorem et deputatum veritate dicenda, prout tactis sacris scripturis in forma iuravit et examinatus super qualitatibus domini Transferendi respondit ut sequitur, videlicet:

*Odgovori na pitanja o biskupu:***Ad primum:**

“Cognosco reverendissimum dominum Transferendum a sex annis, quo factus sum religiosus, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.”

Ad secundum:

“Consaecrationis munus suscepit Posony ab eminentissimo domino cardinali de Saxonia, adstantibus de more aliis episcopis et magnatibus, ut notum est.”

Ad tertium:

“Fuit episcopus Vaciensis per annum et dimidium circiter, scio quia vidi penes ipsum nominationem Caesaream et nominatam provisionem Apostolicam, et notum est.”

Ad quartum:

“Non resedit in sua dioecesi Vaciensi, sed <fere> vel Viennae vel in Croatia permansit in monasterio nostri sui ordinis Lopoglaviensi ob praesentes Regni perturbationes, omnibus notas.”

Ad quintum:

“Non potuit ecclesiam visitare ex mox dicta causa. Verum de sua ecclesia cogitavit redimendo et conservando, quosdam calices et patenas Posony. Scio quia ex eius ore audivi et ab aliis.”

Ad sextum:

“Pontificalia pluries exercuit hic in domo professa Patrum Societatis Jesu, prout egomet vidi et aliquoties in Aula, an autem de licentia ordinarii, ordinationes habuerit, vel sacramentum confirmationis ministraverit, mihi non constat.”

Ad septimum:

“In gubernanda ecclesia Vaciensi specimen charitatis, pietatis et prudentiae dare non potuit ob impeditam residentiam, sed de his omnibus in religione tanquam /12/ prior generalis satis praeluxit, prout egomet vidi et expertus sum verboque et exemplo multum profecit.”

Ad octavum:

“Cum non potuerit residere nihil etiam agere potuit pro defendendis et conservandis iuribus ecclesiae, nisi in quantum ex recuperatione et conservatione sacras suppellectilis diligentiam et zelum satis ostendit.”

Ad nonum:

“Vere ea doctrina ad praesens pollet, quae in episcopo requiritur ad hoc ut possit alios docere, cum iam in Philosophia et Sacra Theologia graduatus et pluries disputationibus publicis exercitus, sese vere doctum praebuerit, ut notum est et ego expertus sum.”

Ad decimum:

“Dignum existimo, qui transferatur ad ecclesiam Zagrabiensem ipsiusque promotionem eidem ecclesiae utilem et proficuum futuram censeo, tum ob eius virtutes et animi dotes, tum quia clero et populo est acceptissimus, dum denique, quia Croaticam linguam (...) quod valde in episcopo proficuum est ad bene regendum et verbum Dei disseminandum.”

Odgovori na pitanja o prilikama u biskupiji:

Quibus habitis deventum est ad examen super statu ecclesiae Zagrabiensis et testis respondit ut sequitur videlicet:

Ad primum:

“In Croatia sita est civitas Zagrabiensis, estque metropolis Regni, intra montes et supra collem posita, mediocris magnitudinis, continens mille circiter domos, quinque vel sex millibus catholicis habitatas, in temporalibus subiacet Imperatori tanquam Regi Hungariae, haec scio quia fui ibi et sum regnicola.”

/13/ **Ad secundum:**

“Ecclesia cathedralis cum domo episcopali est extra moenia civitatis per parvum flumen ac pontem ligneum disiuncta, ac proprie intus murum arcis constructa, quae quidem arx est residentia episcopi et ecclesia est ex quadrato lapide erecta, maior fortasse in latitudine Viennensi cathedrali Divo Stephano, Hungariae regi dicata, a S. Vladislao rege Hungariae constructa, nullaque ad praesens indigens reparatione, extra vero arcem sita est residentia canonicorum ac tota illa pars vocatur civitas capitularis.”

Ad tertium:

“Est suffraganea archiepiscopo Coloczensi. Haec scio ex causis praedictis.”

Ad quartum:

Barbarae in ecclesia St. Marci in civitate. Tria pariter sunt hospitalia, unum in civitate, alterum in capitulo et alterum in parochiali St. Petri. Non adest mons pietatis.”

Ad undecimum:

“Diocesis iuxta statum praesentem se extendit in longitudine ad iter circiter quinque dierum, in latitudine ad circiter tres, et multa sub se loca complectitur valde populosa, ex solis catholicis, nec ullus tolerantur sive Judaeus, sive non catholicus, et comprehendit sub se totum Regnum Croatiae ac potioem partem Sclavoniae, ubi adsunt parochiae circiter 260.”

Ad duodecimum:

Adest seminarium clericorum ordinarie numero triginta in capitulo et sub gubernio eiusdem capituli, habens tres particulares magistros sacerdotes quorum duo docent, tertius invigilat idque praeter seminarium Croaticum Viennae existens, et alterum Bononiae utrumque sub administracione canonicorum.

Ad tredecimum:

“Vacat ecclesia Zagabriensis per obitum reveredisimi domini Martini Braicovich, ultimi illius possessoris 4ta Junii praeteriti in domino defuncti.”

Quibus habitis et relecto examine dominus testis in sua depositione permansit et se subscripsit.

Ita pro veritate deposui ego Petrus Sissinachkii

Canonicus Zagabriensis manu propria

Iskaz pavlina Gabriela Szentbiboreczya⁷⁰

Die Martis undecima supraditi mensis Decembris anni ut supra. In eodem palatio Nuntiaturae apostolicae personaliter constitutus coram eodem reverendissimo domino auditore generali et deputato, reverendus pater Gabriel Szenbiborsky, ordinis St. Pauli Primi eremitae, sacerdos Sanctissimi domini nostri, alumnus Sacrae Theologiae in quartum annum auditor, natione Croata, aetatis suae annorum viginti octo, prout ipse dixit, et ex aspectu apparauit testis ex officio assumptus /17/ in forma iuravit et examinatus super qualitatibus domini Promovendi respondit ut sequitur:

Odgovori na pitanja o biskupu:

Ad primum:

“Novi reveredisimum dominum Promovendum a viginti circiter annis; /a viginti circiter annis/ vidi illum ingredientem in religionem ordinis Sancti Pauli Primi eremitae et pluries deinde, cum permanserit in Croatiae, cum ipso conversatus sum. Non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, immicus, aemulus vel odiosus.”

Ad secundum:

“Fuit consecratus in episcopum Vaciensem, Posony ante annum circiter, eo enim tempore cum publice acquirerim eum esse, consecratum eidem congratulatus sum.”

Ad tertium:

“Ut supra.”

Ad quartum:

“Non resedit in sua ecclesia vel dioecesi ob bellum intestinum de praesenti grassant.”

Ad quintum:

⁷⁰ U literaturi nisam pronašla hrvatsku inačicu njegova imena i prezimena pa sam ih ostavila u obliku u kojem se svjedok potpisao u zapisniku istražnog postupka. Isti oblik imena i prezimena rabila sam i u uvodnom tekstu rada.

“Saepius cum ipso conversando aperuit mihi desiderium et zelum suum providendi ecclesiae dolens id se adimplere non posse ob antedictas Regni motus.”

Ad sextum:

“Vidi ipsum cum essem Posony solemniter celebrantem in ecclesia Patrum Societatis Jesu, sed cum residere non potuerit, nec ordinationes habuit, nec sacramentum confirmationis ministravit.”

Ad septimum:

“Religionem gubernans qua superior generalis pietatis, charitatis et prudentiae egregium specimen dedit, qua vero episcopus id officere non potuit.”

Ad octavum:

“Ut supra.”

Ad nonum:

“Summa pollet doctrina, ita ut in Regno Croatiae vel primus vel nemini secundus dici possit, adeo ut dubitandum non sit, quin ea doctrina polleat, ut possit alios docere, idque scio tum quia notissimum est, tum quia eius disputationibus, tum /18/ philosophicis tum theologicis interfui, pluriesque de materiis canonicis cum ipso particulariter locutus sum, semperque cum admiratione.”

Ad decimum:

“Dignum existimo, qui ad ecclesiam cathedralem Zagrabiensem transferatur et huiusmodi translationem ipsi ecclesiae Zagrabiensi utilem et proficuum futuram censeo, tum ob praedicta, tum quia ob virtutum odorem in ea patria diffusum in statu regulari atque ob eius summam suavitatem et clero et populo valde gratus existit quinimo desideratissimus.”

Odgovori na pitanja o prilikama u biskupiji:

Deinde examinatus super statu ecclesia Zagrabiensis respondit ut sequitur:

Ad primum:

“Civitas Zagrabiensis sita est imo caput est Regni Croatiae per se exiguae mediocris magnitudinis, in colliculo posita et per rivolum divisa a terreno capituli, quod alios pariter habet habitatores et vocatur capitulum et ad summum, pro meo iudicio, trium millium animarum numerum tam civitas, quam capitulum cum suburbio excedunt et omnes orthodoxam fidem profitentes; in temporalibus vero subiacet Imperatori, qua Regi Hungarico. Scio ex quo natus sum in eodem Regno et penes illum ex eadem patria.”

Ad secundum:

“Adest ecclesia cathedralis S. Stephano, regi Hungariae dicata, valde sumptuosa et ex quadratis lapidibus extracta a S. Ladislao, rege Hungariae, nec ad praesens aliqua indiget reparatione, quae tamen capitulo incumbit, utpote habenti capitalia ad fabricam destinata sed semper procedit cum scitu episcopi. Scio ut supra.”

/19/ **Ad tertium:**

“Est suffraganea archiepiscopo Coloczensi.”

Ad quartum:

“Quatuor sunt in dicta ecclesia dignitates, prima praepositura, secunda lectoria, tertia cantoria, quarta custodia, deinde subsequenter plures archidiaconi, quorum numerum memoria non suggerit. Canonici, comprehensis dignitatibus sunt de ordinario numero viginti sex, altera praebenda est applicata organistae et altera seminario. Inserviunt etiam dictae ecclesiae nonnulli praebendarii nuncupati ex quibus aliqui sunt etiam canonici capituli Czesmesnis, a sua sede pridem per Turcicam potentiam pulsus. Inserviunt pariter ecclesiae singulis diebus alumni seminarii. Tam dignitates, quam canonicatus parum habent in parata pecunia, sed si

praepositus omnes suos redditus in pecuniam converteret, forte acquirere bis mille florenos, aliaque dignitates multo minus, semper descendendo, atque eodem modo canonicorum impares sunt redditus, pro modo praebendarum, quae inter eos sunt distincta, ita ut unus possit habere quingentos, alter multo minus. Praebendarii vero impares similiter redictus habent, et notabiliter etiam minores canonicis ita, ut nonnulli, sine aliqua concessione, quam desumunt ex altariis vix haberent congruam sustentationem. Non sunt ibi praebenda theologalis et paenitentiarum.”

Ad quintum:

“In cathedrali non exercetur cura animarum nec adest fons baptismalis.”

Ad sextum:

“Ecclesiae sacrarium est optime provisum sacra /20/ supellectili, caeterisque rebus ad divinum cultum et ad pontificalia exercenda necessariis, chorum, organum, campanile cum campanis et quidem egregiae structurae; non autem caemeterium, plurimi tamen in ecclesia speliuntur. Scio ut supra.”

Ad septimum:

“Est ibi corpus unicis ex infantibus Innocentibus, cranium S. Stephani regis, digitus in fallor St. Joannis Evangelistae, et de ligno S. Crucis, aliaequae reliquiae, quas singulariter describere non possum, sed scio omnes decenter asservantur, et certis anni festivitibus populi venerationi exponuntur vel processionaliter circumferuntur.”

Ad octavum:

“Domus pro habitatione episcopi est ipsa arx et ex una parte iungitur ecclesiae et quidem satis ampla non indigens reparatione.”

Ad nonum:

“Mensa episcopalis habet in parata pecunia annuos octingentos, vel nongentos florenos de fixo proventu, deinde habet copiam fructuum, frumenti, vini, agnorum, maialium. Decimas, ita ut omnibus simul sumptis et cum omnia ibi habeantur vidi pretio, crederem, quod simul sumpta vix ascenderent ad quinque millia florenorum. Non sunt ulla pensione onerati.”

Ad decimum:

“Quatuor sunt ecclesiae parochiales in civitate et capitulo, et unaquaqueque habent fontem baptismalem. Non adsunt aliae ecclesiae collegiatae, cum capitulum Czesmense propriam ecclesiam non habeat. Sunt tria monasteria virorum: Jesuita, Franciscani /21/ /Franciscani/ et Capucini, unum pro monialibus S. Clarae, partim ex illis in civitate, partim in capitulo. Tria sunt hospitalia sive in civitate sive in capitulo et duae vel tres confraternitates.”

Ad undecimum:

“Amplissima est dioecesis, Regno Croatiae, seu Slavoniae et partem etiam Regni Hungariae complectens, sed plerumque in locis Neoquisitis deserta. Multae sub ea existunt ecclesiae parochiales quarum tamen numerum non recorder.”

Ad duodecimum:

“Seminarium erectum est in capitulo et in eo triginta circiter pueri aluntur sub gubernio unius magistri, constituti ex canonicis. Adest etiam hic Viennae collegiolum pro Croatis ab uno ex canonicis regi solitum et alterum Bononiae.”

Ad tredecimum:

“Vacat per mortem pie defuncti domini episcopi Martini Braicovich praeterito mense Junii defuncti.”

Quibus habitis et relecto examine domini testis in sua depositione permansit et se subscripsit. Ita pro rei veritate deposui ego, Adamus Oreschi, vice comes comitatus de Posega, idem manu propria

Die duodecima supradicti mensis Decembris anni ut supra reverendissimus dominus auditor et deputatus per suas litteras deputavit dominum Nicolaum Gottal, abbatem infulatum S. Helenae de Bodborie, lectorem et canonicum Zagrabiensem ad recipiendum a domino Transferendo, ibidem existente, iuramentum professionis fidei.

/22/ Die decimaquinta mensis Januarii, anni millesimi septingentisimi noni, procurator domini promovendi produxit folium professionis fidei ab eodem in manibus domini abbatis ut supra delegati dispositae. Item produxit nominationem Caesarem originaliter ad Urbem transmissam.

Quae reverendisimus dominus auditore (!) et deputatus mandavit huic processui inseri eumquae sic concludi.

Et quia, ego Bartholomeus Antonius Dusini, sacerdos Tridentinae dioecesis huius Nuntiaturae apostolicae vice cancellarius memoratae inquisitioni et testium depositionibus per eundem reverendissimum dominum auditorem et deputatum, ut supra habitis et receptis, requisitus personaliter interfui, ac iuramenta a testibus suprascriptis praestari vidi et audivi eorumque dicta in scriptis fideliter redegī ideo hunc inquisitionis processum propria manu scripsi et subscripsi ac meo consueto sigillo roboravi. Actum Viennae in palatio Nuntiaturae Apostolicae, die nona Aprilis, anno Dmini millesimo septingentesimo nono, indictione secunda pontificus Sanctissimi Domini Nostri domini Clementis papae XI, anno nono

Presbyter Bartholomeus Antonius Dusini, vicecancellarius

/23/ FORMA JURAMENTI⁷¹ Professionis Fidei a Cathedralibus, & Superioribus Ecclesiis, vel beneficiis curam animarum habentibus, & locis Regularium, ac Militiarum praeficiendis, observanda.

Ego, Emericus Esterhazy, Episcopus Vaciensis Nominatus Zagrabiensis, firma fide credo, & profiteor omnia, & singula, quae continentur in Symbolo fidei, quo Sancta Romana Ecclesia utitur, videlicet: Credo in unum Deum Patrem omnipotentem factorem Caeli & terrae, visibilium omnium, & invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de deo vero. Genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de Caelis. Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, & homo factum est. Crucifixus etiam pro nobis, sub Pontio Pilato, passus, & sepultus est. Et resurrexit tertia die secundum Scripturas. Et ascendit in Caelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos, & mortuos, cujus regni non erit finis. et in Spiritum Sanctum Dominum, & vivificantem, qui ex Patre, Filioque procedit. Qui cum Patre, & Filio simul adoratur, & conglorificatur, qui locutus est per Prophetas. Et unam Sanctam Catholicam, & Apostolicam Ecclesiam. /24/ Cofiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi saeculi. Amen. Apostolicas, & Ecclesiasticas traditiones, reliquasque ejusdem ecclesiae observationes, & constitutiones firmissime admitto, & amplector. Item sacram Scripturam juxta eum sensum, quem tenuit, & tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est iudicare de vero sensu, & interpretatione sacrarum Scripturarum, admitto, nec eam unquam, nisi juxta unanimem consensum Patrum, accipiam, & inpretabor. Profiteor quoque septem esse vere, & proprie Sacramenta novae legis a Iesu Christo Domino nostro instituta, atque ad salutem humani generis, licet non omnia singulis necessaria, scilicet Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam,

⁷¹ Unutar zapisnika istražnog postupka, tekst *Forma juramenti* ... tiskan je te objavljujem identičan prijepis iz izvornika.

Poenitentia, Extremam Unctionem, Ordinem, & Matrimonium, Illaque gratiam conferre: & ex his baptismum, Confirmationem, & Ordinem sine Sacrilegio reiterari non posse. Receptos quoque, & approbatos Ecclesiae Catholicae ritus in supradictorum omnium Sacramentorum solemnii administracione recipio, ex admitto; omnia, & singula, quae de peccato originali, & de justificatione in Sacrosancta Tridentina Synodo definita, & declarata fuerunt, aplector, & recipio. Profiteor pariter in Missa offeri Deo verum, proprium, & propitiatorium Sacrificium pro vivis, & defunctis: atque in Sanctissimo Eucharistiae Sacramento esse vere, realiter, & substantialiter corpus, & sanguinem, una cum anima, & divinitate Domini Nostri Jesu Christi, fierique conversionem totius substantiae panis in Corpus, & totius substantiae vini in Sanguinem, quam conversionem Catholica Ecclesia Transubstantionem appellat. Fateor etiam sub altera tantum specie totum, atque integrum Christum verumque Sacramentum sumi. Constanter teneo, Purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis juvari. Similiter, & Sanctos una cum Christo regnantes, venerandos, atque invocandos esse, eosque orationes /25/ Deo pro nobis offerre, atque eorum, Reliquias esse venerandas. Firmissime assero, Imagines Christi, ac Deiparae semper Virginis, nec non aliorum sanctorum habendas, & retinendas esse, atque eis debitum honorem, ac venerationem impertiendam. Indulgentiarum etiam potestatem a Christo in Ecclesia relictam fuisse, illarumque usum Christiano populo maxime salutarem esse affirmo. sanctam Catholicam, & Apostolicam Romanam Ecclesiam omnium Ecclesiarum Matrem, & Magistram agnosco, Romanoque Pontifici Beati Petri Apostolorum Principis successori, ac Jesu Christi Vicario veram obedientiam spondeo, ac juro. Caetera item omnia a sacris Canonibus, & Oecumenicis Conciliis, ac praecipue a sacrosancta Tridentina Synode tradita, definita, & declarata indubitanter recipio, atque profiteor; simulque contraria omnia, atque haereses quascunque ab Ecclesia damnatas, & rejectas, & anathematizatas, ego pariter damno, rejicio, & anathematizo. Hanc veram Catholicam fidem, extra quam nemo salvus esse potest, quam in praesenti sponte profiteor, & veraciter teneo, eandem integram, & inviolatam usque ad extremum vitae spiritum, constantissime (Deo adjuvante) retinere, & confiteri, atque a meis subditis, vel illis, quorum cura ad me in munere meo spectabit, teneri, doceri, & praedicari, quantum in me erit curaturum. Ego idem Emericus Esterhazy, Episcopus Vaciensis, Nominatus Zagrabiensis spondeo, voveo ac juro. Sic me Deus adjuvet, & haec Sancta Dei Evangelia.

Iskaz Nikole Gotala da je Emerik Esterházy potpisao svjedodžbu o položenoj ispovijesti vjere

/25/ Ego, Nicolaus Gothal, abbas S. Helenae de Podborie lector et illustrissimo domino internuncio Apostolico Viennensi M. A. Sanctino ad hoc specialiter deputatus professionem fidei suprascriptam a domino comite Emerico Esterhazy episcopo Vaciensis, nominato Zagrabiensi in manibus meis de verbo ad verbum prout jacet emissam recepi die sexta, mense Januario, anno Domini millesimo septingentesimo nono, in quorum fidem has manu propria subscripsi et sigillo usuali munivi. Datum Zagrabiae in solita episcopali residentia, die, mense et anno suprascriptis.

Nicolaus Gothal, abbas

Iskaz da je Emerik Esterházy potpisao potvrđnicu o položenoj ispovijesti vjere pred članovima Kaptola i protonotarem Hrvatskog kraljevstva Jurajem Plemićem

/26/ In Dei nomine Amen. Omnibus et singulis quorum interest seu ad quos spectat fidem facio ego infrascriptus, quod anno a nativitate Domini 1709, indictione secunda die vero 6. mensis Januarii pontificatus sanctissimi domini nostri domini Clementis papae XI anno nono, personaliter constitutus dominus illustrissimus et reverendisimus comes Emericus Esterhazy, nominatus ad episcopatum coram domino abbate Nicolao Gothal ab illustrissima et reverendissima Nunciatura Apostolica Vienensi ad hunc actum specialiter delegato flexis genibus et tactis sacris evangeliis, quae prae manibus habebat cum iuramento suprascriptam

fidei professionem de verbo ad verbum prout iacet in manibus eiusdem domini abbatis reverendissimi Nicolai Gothal praefati emisit praesentibus reverendissimis Paulo Cheskovich, praeposito maiori capituli Zagrabiensis prioratus (...) gubernatoris et canonico praefati capituli, Thoma Kouaceuich, cantore et canonico memorati capituli et prothonothario Apostolico, Joanne Babochaz (!) praeposito capituli Chasmensis abbate et canonico Zagrabiensi admodum reverendis dominis Francisco Nouacich archidiacono Goricensi et canonico iam fati capituli Zagrabiensis, Nicolauo Bedekouich, archidiacono Uorosdiensi et canonico praerepetiti capituli Zagrabiensis, Christophoro Ladani, canonico modofati capituli Zagrabiensis sancte (!) Theologiae doctore, testibus ad id rogatis et adhibitibus. Datum in arce episcopali Zagrabiensi loco nimirum habitacionis praefati illustrissimi Emerici Esterhazi, nominati Zagrabiensi, die 6 Januarii 1709 suprascriptis, quis ego prothonotarius Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclauoniae ac Sacrae Caesareae Maiestatis consiliarius praemissae deposicioni professionis fidei personaliter interfui ac (...) uidi et audivi ideo me hic subscripsi meoque sigillo usuali subscripsi idem Georgius Plemich, praefatus Regnorum prothonotarius, subscripsi (...) et ego testor

Paulus Cheshouich, praepositus Zagrabiensis, prothonotarius Apostolicus, manu propria uti et ego Tomas Kouachevich, cantor Zagrabiensis et prothonotharius Apostolicus manu propria.

Pismo Nikole Gotala M. A. Santiniju o položenoj ispovijesti vjere Emerika Esterházyja

/27/ Illustrissime et Reverendissime domine Apostolice Internuncie, Domine et Patrone colendissime

Gratiosas Illustrissime et reverendissime dominationis Vestrae litteras in quibus mihi, ut illustrissimi et reverendissimi domini episcopi Vacienensis Emerici Esterhasi, nominati ad episcopatum Zagrabiensem professionem fidei excipiam, mandare dignata est, reverenter accepi, et id ipsum, ut ex annexis patebit obsequentissime sum executus atque his illustrissimae et reverendissimae Dominationis Vestrae manus per quam demisse exosculor maneoque.

Illustrissime et Reverendissime Dominationis Vestrae

Servus obsequentissimus humillimus

Nicolaus Gothal, abbas, manu propria.

Zagrabiae, 11 Januarii, 1709

The election of Zagreb's bishop Emerik Esterházy in 1708

- witness' opinion of bishop's personal qualities and the circumstances in the Zagreb diocese

Ivana Jukić

Croatian Institute of History

Opatička 10, Zagreb

Republic of Croatia

The election of a new bishop by the canon law of the Catholic Church demanded a procedure in order to establish a firm opinion of the candidate's ability for such responsible and important function. This procedure was developed between 1591 and 1627 by popes Gregory XIV and Urban VIII. The procedure included carefully chosen witnesses. They had to answer 13 questions about bishop's personality and circumstances in his diocese. During their depositions they were under oath and supervised by the apostolic nuncio, in order to make sure that their depositions are truthful.

In Habsburg Monarchy the apostolic nuncio was located in Vienna, where all procedures from 1611 to 1913 (also the procedure for Bishop Esterházy) took place.

The documents presented in this paper show us that three witnesses were called from Zagreb diocese. Each of them gave deposition individually to avoid conformity in their statements. This fact is helpful for present day researchers because we can compare different statements and establish the real facts about the situation in 18th century Zagreb. All witnesses knew the bishop candidate personally, but they were not close friends and therefore they were not prejudiced. Their testimonies give us information on Emerik Esterházy and how he preformed his duties before 1708.

Every catholic bishop's candidate went through the identical procedure. Therefore this historical source should not be neglected in a historical research. The vast amount of information in these documents can lead every researcher to new and improved conclusions about various historical persons and events.

KEY WORDS: election of bishop, Zagreb diocese, Emerik Esterházy, Croatian National Parliament, 18th century